

Seminar č. 3-2012

Aristotelovo pojetí spravedlnosti

Aristotelés (384-322 př.n.l.), žák Platóna,
Systematik,

4 příčiny- látka, forma, pohyb, účel- teleologický pohyb

Socha- žula je látka, která byla zpracovaná na základě ideje- formy, spojení formy a látky vedlo ke změně žuly na umělecký kus- sochy, to byl účel celého pohybu, proměna žuly v sochu;

Etika Nikomachova- 5. kniha O spravedlnosti

Kritika Platonova pojetí dobrého života

Pro Aristotela je dobrý život není přirozenou daností ale schopností učinit to cílem našeho jednání;

- je to schopnost, kterou si každý z nás musí v sobě vypěstovat- to je přirozené;

- konat dobro je pak vlastností, kterou každý získává z uváženého rozhodnutí

Aristotelův pojem spravedlnosti:

Jako první se pokouší vymezit pojem spravedlnost;

Aristoteles vymezuje pole, kterého se spravedlnost dotýká;

1. Předmětem Aristotelových úvah o spravedlnosti je lidské jednání:

"Co se týče spravedlnosti a nespravedlnosti, musíme uvažovat o tom, jakých jednání se týká, jakou středností je spravedlnost a čeho středem je právo."

- jakého jednání se týká

- čeho je středem

- kdy je středem právo

2. Spravedlivé jednání je projevem nejvyšší ctnosti člověka-

Spravedlnost je ctnost, tudíž dokonalá schopnost, která se projevuje ve vztahu k druhému, je to sociální ctnost

3. Její základní vlastností je nalézt vhodný střed, který je nutné správně vystihnout -

Spravedlnost - střed a střed představuje rovnost

Rovnost garantuje zákon

Tzn. spravedlivé -zákonné rovné

Nespravedlnost pak představuje krajnost;

- nespravedlivé jednání je synonymem nezákonného, nerovného jednání

4. Aristoteles nás upozorňuje na různé představy o spravedlnosti

A) spravedlnost jako poslušnost k míře zákonů se nazývá celá (obecná) spravedlnost: obecná spravedlnost, tzn. jako taková:

- i) předpokládá chování podle základních ctností;
- ii) zakazuje špatné jednání
- iii) předpokládá udržovat tuto zdatnost pro blaho obce

b) Spravedlnost jako rovnost, která se projevuje v různých formách jednání: částečná spravedlnost

(Při výkladu částečné spravedlnosti používá Aristoteles matematické výrazy např. měření pro zisk (ztrátu), stanovení středu (náprava) mezi ztrátou a ziskem, úměra)

Na základě toho, zda používá:

- i) aritmetickou úměru tak mluví o *výměnné spravedlnosti*
- ii) geometrickou úměru tak mluví o *rozdělovací (distributivní) spravedlnosti*

5. Co je spravedlnost a spravedlivé se nalezne spíše "negativním" způsobem; kdy zakoušíme bezpráví.

Porušení rovnosti nastává:

a) když je narušen vztah mezi něčím nebo vzhledem k někomu; (tzn. mezi polis a občanem) - v této souvislosti pak nalezení úměrnosti charakterizuje distributivní spravedlnost; jejím kritériem je "každému, co jeho jest"

b) když nastává nějaká ztráta, újma; pro její narovnání je nutné stanovení středu, co je úkolem soudce; on určuje střed a stanovuje rovnost

- jde o spravedlnost vyrovnávající, nebo opravná
(Aristoteles soudil, že "opravná spravedlnost" nekopíruje povahu újmy, (křivdy), ale "vyžaduje, aby viník trpěl víc, než způsobil".)

6. Opravná spravedlnost vede k uplatnění zákona jako stanovitele středu; Střed, rovnováha zde není stanovena přirozenou povahou věcí ale zákonem; Aristoteles tak ukazuje, že existují různé druhy práva, které se liší jako povahou činností: - hospodářské- nebo obchodní, a občanské tak uplatněním zákona: v tomto ohledu mluví o přirozeném zákonu (FYSIKON) a "smluvním" stanoveném zákonu (NOMIKON)

- Principy přirozeného práva mají vždy stejnou platnost, jsou neměnné, vyjadřují pravou (přirozenou) uspořádanost věcí atd.

- Stanovené zákony vycházejí ze zkušenosti, která by neměla odporovat přirozeným zákonům, tyto zákony však proto nejsou dokonalé a tak Aristoteles mluví také o slušnosti (EPIKIA) jako formě práva, která pomáhá opravovat zákon

7. právem je pro Aristotela také slušnost jako vhodnost, přiměřenost, která má opravit zákonné právo

Jaké je zdůvodnění pro EPIKIA?

- zákony jsou obecné a nevyjadřují v úplnosti skutečnosti v polis

- všechno nemůže být popsáno

- možné popisy jsou nevyčerpateľné

- v zákonech jsou mezery (odvozování a uplatnění na konkrétní případy je problematické)

EPIKIA je tedy možností vložit "něco" do mezer:

a) v duchu zákona a zákonodárce

b) přihlídnutí k literě zákona (výklad)

Aristoteles svým pojetím spravedlnosti ukazuje, že

a) řád je neredukovatelný na zákon v smyslu právního zákona; řád je zde to, co zákon umožňuje a dává mu smysl

b) teoreticky není možná úplná aplikace zákona na každý případ

c) konkrétní případy nejsou vždy převoditelné na "vzor" (zákon)

d) neznáme všechna "pravidla" řídící naše myšlení a jednání

Shrnutí:

Starověké právní myšlení charakterizuje:

a) představa přirozeného řádu, který není nějakým slepým řádem, ale je to řád, o jehož "rozumnosti" a "správnosti" se dovídáme prostřednictvím zákonů: přirozených a stanovených

b) přirozený zákon již nereguluje jen přírodu, ale také polis, která je stále součástí přírody

c) kromě přirozených zákonů, které jsou věčné, neměnitelné se zde mluví i o stanovených zákonech, které vycházejí a doplňují přirozené zákony;

d) Pro Platóna a Aristotela je spravedlnost a právo veřejnou záležitostí; jeho dodržování si vyžaduje úctu k zákonům, tzn. mít morální ctnosti.

e) Morálka je zde nutnou podmínkou existence práva a spravedlnost je především morální ctností.

Právo a spravedlnost

Osnova přednášky:

1. Teorie spravedlnosti - procedurální pojetí spravedlnosti- J. Rawls

2. Co je diskriminace?

- vymezení pojmu,
- mechanismy diskriminace a cesty jejího potírání
- otázka tzv. pozitivní diskriminace, zákaz diskriminace

A)

V dějinách právní filosofie se objevují různé teorie spravedlnosti, které bychom mohli rozlišit z tohoto hlediska na teorie- které

a) usilují o zdůvodnění objektivního kritéria spravedlnosti- Marx- práce, potřeby, utilitarismus- podle toho, co přináší užitek, atd.

b) procedurální teorie, stručně řečeno, to co je správné a spravedlivé se hledá na základě procedury; dělí se na i) teorie dohody, které říkají, že žádné objektivní kritérium neexistuje a je možné se jen domluvit na určitých pravidlech procedury rozdělování statků a moci;

ii) teorie argumentace – pravidla rozdělování práv a svobod jsou výsledkem konsensuálně vedeného diskursu (Habermas)

V dnešní přednášce nás bude zajímat hlavně teorie dohody a konkrétně jedna z nejvlivnějších teorií spravedlnosti J. Rawlse

- Rawls – kritika tradičního liberalismu, tradičního pojetí smlouvy- obnova teorie smlouvy (Dworkin, Nozick, Buchanan)

V 70. letech 20. století se na půdě angloamerické právní a politické filosofie a teorie se objevují pokusy o "rekonstrukci" tradičních idejí liberalismu (svoboda, individuální práva, rovnost).

Konstatuje se krize tradičního liberalismu.

Krize tradičního liberalismu vyvolala tyto otázky:

- a) jaké morální motivy, resp. vazby jsou nutným předpokladem k zachování svobodných institucí současných demokracií - (byla to reakce na liberální pojetí státu, rozvíření rozdílů mezi veřejným a soukromým sektorem, okleštění funkce státu atd.)
- b) v jaké míře jsou individua při vytváření své vlastní identity odkázána na hodnoty dané společností – (byla to reakce na individualismus a atomizaci společnosti, nezohledňovala se role rodiny, postavení žen atd.)

c) jakou podobu má mít hodnotová integrace společnosti, která by vedla k novým formám solidarity a zabránila destruktivním tendencím pokračující individualizace bez toho aby byl narušen radikální hodnotový pluralismus liberálně demokratické společnosti;

Různé odpovědi:

- objevuje se pojem sociální jistoty, jako záruky zabezpečení před nemocí, invaliditou, nezaměstnaností a pojem sociální spravedlnosti- jako sociální korekce rozdělování dober, které produkuje tržní hospodářství – sociální stát (Německo).

- rakouský ekonom Hayek- radikální odmítání, není přípustný zásah do ekonomických zákonitostí trhu, proto nemůžeme ani hodnotit jeho působení jako spravedlivé nebo nespravedlivé, je to holý nesmysl;

Všechna regulace je v rukou trhu a působení státu je možné jen tam, kde je nutné z hlediska vnitřní a vnější bezpečnosti (armáda, justice, policie)
(sociální spravedlnost je trojský kůň totalitarismu)

- Na tuto radikální pozici reaguje J. Rawls, který se domnívá, že trh sice disponuje eficientem alokace, ale je slepý k zohlednění různých, nerovných podmínek a šancí individua v přístupu k trhu, proto je nutné tuto „skandální přirozenou nerovnost“ v startujících podmínkách korigovat.

J. Rawls (1921-2002)

Práce: Teorie spravedlnosti, (v angl. Spravedlnost jako slušnost (fairness) 1975, Politický liberalismus (1993), Zákon národů (1999)

Porozumění Rawlsova pojetí spravedlnosti a práva by nám mělo pomoci vysvětlit následujících otázek:

- jaká je role spravedlnosti
- co je předmět spravedlnosti
- co je cílem (jádro, hlavní myšlenka) teorie spravedlnosti
- jaké jsou principy spravedlnosti

a) Role spravedlnosti:

- Rawls již na rozdíl od klasického pojetí smlouvy, nevysvětluje vznik spravedlivé společnosti, ale jde mu o vysvětlení toho, jak je utvářena spravedlivá struktura společnosti

- Rawls navazuje na tradiční myšlenku známou již od Aistotela, že rolí spravedlnosti ve společnosti je přispívat k blahu jejích členů

- Rawls vychází z předpokladu, že společnost je rozumná, je sdružením jedinců (občanů), kteří svojí vzájemnost vyjadřují třemi základními způsoby:

- systémem kooperace s produkcí sociálních statků;

- konflikty zájmů, dané např. spory o rozdělování jsou řešeny regulacemi podle principů spravedlnosti

- nároky občanů jsou vystaveny veřejnému posouzení

Rawls v této souvislosti mluví o osobní racionalitě, tzn. schopnosti uznávat stejné principy spravedlnosti a všichni o tom vědí;

institucionální racionalitě - vzájemně uznávané principy jsou zaručovány institucionálně ("právo").

b) Předmět spravedlnosti

- spravedlnost podle Rawlse není ideou, ideálem, který usiluje o vytvoření rovných vztahů, ale vychází z významu spravedlnosti, který usiluje o odstranění svévolných rozdílů a ustanovení, které mohou vzniknout mezi soupeřícími stranami, (kritizuje absolutizaci svobody jako základního práva. Na rozdíl od tradiční teorie dohody (Hobbes, Locke) přirozeností člověka není svoboda, ale rovnost;)

- Rawls nemá na mysli stav rovnosti, který je nastolen zavedením nějakého kritéria spravedlnosti např. každému co jeho jest, ale rovnosti šancí- rovnosti možností, přístupů, volby; (Rawls kritizuje ztotožňování významu spravedlnosti s distributivní spravedlností)

"Společnost je spravedlivá, pokud každý její člen nezávisle od své sociální příslušnosti má stejné šance uskutečnit svoje ideální představy o dobrém životě a vůbec své životní plány, a osoby, které jsou od přírody nejvíce poškozené, budou podle možnosti co nejvíce odškodněné."

Takže předmětem spravedlnosti je způsob jakým významnější společenské instituce rozdělují základní práva a povinnosti a určují rozdělení prospěchu plynoucího ze společenské kooperace.

(významnějšími institucemi rozumí Rawls politické zřízení a hlavní ekonomické a společenské mechanismy)

Společnost je strukturovaná:

- pravidly a systémem práv
- rozdělováním statků a sociálních funkcí
- ekonomickými mechanismy
- politickým zřízením

- realizace těchto způsobů strukturování společnosti vede k utváření konkrétních sociálních pozic (např. jedna skupina lidí pracuje ve státním sektoru, jedna v soukromém, jedna ve službách, jedna v průmyslu atd.) Důsledky: pozice jsou odlišné, což znamená v empirickém pohledu faktickou nerovnost.

Tuto nerovnost chce Rawls vyrovnat jen tak, aby byla ku prospěchu kohokoli

c) Cíl teorie spravedlnosti

Cílem teorie spravedlnosti je odvodit principy společenského uspořádání přijatelného pro všechny rozumné bytosti;

- Rawls zde přistupuje k teoretické konstrukci modelu tzv. původního stavu (original position), ve kterém jsou lidé svobodní a rovní.

Rawls si představuje, že lidé by se dokázali shodnout na spravedlivém uspořádání společnosti, kdyby si ponechali své podstatné lidské vlastnosti ale ztratili znalosti např. o své konkrétní soc. a osobní situaci, svém pohledu na svět nebo vrozeného nadání;

(Tento prastav není přirozeným stavem jak jej známe od Hobbesa)

Jak si Rawls představuje tento prastav?

Vychází z názoru, že je normální, že když se lidé rozhodují tak se chovají egoisticky, mají preference, chtějí získat výhody atd. – to je přirozené

Navrhuje přirozený experiment, díky kterému bychom si mohli představit jak se lidé mohou domluvit na slušných pravidlech:

Je to model rozhodování v hypotetické situaci, kterou označuje jako situaci rozhodování "pod závojem nevědění"

- a) člověk je oproštěn od svých subjektivních schopností a (nepoznává svůj los co se týče fyzických a intelektuálních schopností)
- b) objektivních daností (neznáme své místo ve společnosti)

Prastav je tedy takový stav, kde lidé ví, že potřebují ke svému životu práva a svobody

"Když já vím, ke které straně nebo náboženství budu patřit, tak se nemohu nestraně zasazovat o to, aby moje strana neměla výhody; když ale nevím, k jaké straně budu patřit, tak budu uznávat stejné práva pro všechny strany; když jsem zdravý tak nemohu nestraně rozhodovat o pravidlech zdravotního systému, ale když nevím zda budu zdravý, nebo nebudu žít v bídě a nemoci, tak budu podporovat právo na zdravotní péči a vytvoření odpovídajícího systému, atd."

Závoj nevědění sice znamená deficit informací, ale

- všichni jsou zde rovni, je tu rovnost šancí

- lidé se zde projeví jako rozumné bytosti – tzn. projeví svůj intuitivní smysl pro spravedlnost

tzn. lidé navrhnou rozumné a férové podmínky, principy a normy spolupráce

- rozhodování je i navzdory deficitu informací racionální- lidé navrhnou takovou

strategii, alternativy, které si neodporují, příznivé alternativy,

Díky tomu jsou schopni uzavírat dohodu a domluvit se na férových pravidlech –
principech spravedlnosti

d) Principy spravedlnosti

1. Každá osoba má mít stejné právo na co nejširší systém základních svobod, které jsou slučitelné s obdobnými svobodami pro jiné lidi;
2. Sociální a ekonomické nerovnosti mají být upraveny tak, aby
 - a) se u obou dalo rozumně očekávat, že budou k prospěchu kohokoli
 - b) byly spjaty s pozicemi a úřady přístupnými pro všechny;

První princip je primární a druhý z něj vychází a rozvíjí jej.

Co je přínosem této teorie

a) Rawls objevuje sociální dimenzi světa "Sollen" -
Sollen není výsledkem vůle, ale je to danost ,
princip společenských vztahů, prostě kromě solidarity
je struktura společností vlastní spravedlnost

b) Tento sociální svět je utvořen samými aktéry, kteří
si jej vytvářejí podle domluvených férových pravidel

c) Tvorba spravedlivé struktury společnosti je
procedurou, která vychází z tvorby vůle jedinců k
dohodě je racionálně utvářená, tuto schopnost má
každý jedinec

d) Dohoda není ničím jiným než racionálně
motivovanou dohodou, do které se pouštějí osoby se smyslem pro spravedlnost, (ne
výhody) do tvorby podmínek férové kooperace
Ne morální uvědomění ale smysl pro právo žene lidi k dohodě; právo má přednost před
morálkou

e) pro rozvoj spravedlivé společnosti je důležité aby se vytvořili podmínky pro rovnost
šancí, které následně umožní svobodu

B.

Co je diskriminace?

Z lat. discriminare- dělat rozdíl

Obecně znamená uplatňování rozdílných podmínek, rozlišování, omezení nebo odnětí
práv určité skupině osob.

Stručně řečeno, lidé jsou rozděleni do nerovnocenných skupin a takto se s nimi zachází
Mechanismy diskriminace:

- a) „stigmatizace“, „etiketizace“ na základě vnějších znaků, barvy pleti, věku, nemoci,
stylu života, módy atd.
- b) negativní hodnocení – jinakost je považována za cizí ve smyslu špatná, nepřátelská,

nedodržující řád, vnášející chaos, nepořádek, nemoci, atd...

c) vyloučení- exkluze, omezení přístupu ke zdrojům, k rozdělování statků a funkcí, upírání práv a svobod;

Diskriminace primární, tzn. fungují pravidla zákony segregace, zákonem jsou upírána práva např. volební právo žen, práva dětí atd.

Diskriminace sekundární: zn. zvýhodnění některých skupin např. v placení daní, kdy se berou do úvahy jejich přirozené handicapy

Pojem tzv. pozitivní diskriminace- afirmativní akce

Objevil se v 60 letech jako reakce na rasismus v USA vůči Afro-Američanům- zavedení kvót pro vzdělání, pracovní místa atd.,

- ukazuje se to jako nesystémové řešení, dnes velká kritika – nutná systematická integrace do politického a ekonomického života- cesta přes systém vzdělávání takové menšiny
- pomoc ze strany majority řídicí se heslem „Ne rozdávat ryby, ale naučit je chytat“.

Zákaz diskriminace:

„Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“
(čl.3 Listiny diskriminaci zakazuje)

- tak, jak je zákaz v Listině vymezen a také v připravované Evropské ústavě není dovoleno zneuznání určité identity. Zde se nabízí řada otázek:
- má být problém diskriminace řešen zákazem, nebo prospektivně zákonnou garancí podmínek umožňujících reprodukci a realizaci identity?
- vede k diskriminaci jen zneuznání identity, tzn. Umožní uznání etnické nebo kulturní identity odstranit diskriminující nerovnosti?

Formalismus zákazu diskriminace vede k mylnému názoru, že k nastolení rovnosti stačí jen uznání jinakosti - to je jen jedná část problému dnes tzv. politiky uznání;
- druhou částí je otázka spravedlnosti, jako podmínek utváření rovných šancí v přístupu ke společenským zdrojům, svobodné komunikaci atd.

Dnes je tento problém centrem diskuse o spravedlnosti a jednotlivé pozici se liší tím, že hledají různé mechanismy umožňující participaci většiny občanů při tvorbě principů nebo pravidel spravedlnosti (participační parita, diskurz, nové boje za uznání)